

УДК 657.6

Країнова Тетяна

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (Україна)

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ЗАПАСІВ ТА ЇХ ОЦІНКА

Krainova Tatiana

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil (Ukraine)

FINANCIAL ACCOUNTING OF INVENTORIES AND THEIR VALUATION

У сучасному економічному середовищі запаси посідають одне з ключових місць у структурі підприємницької діяльності. Вони забезпечують безперервність виробництва, задовольняють споживчий попит і сприяють досягненню стабільного функціонування підприємств. Водночас, ці активи потребують ретельного фінансового обліку, оскільки прямо впливають на ефективність використання ресурсів і фінансову стійкість суб'єктів господарювання.

Запаси мають складну економічну природу, яка не може бути однозначно визначена через їхню багатофункціональність і тісний зв'язок з іншими аспектами діяльності підприємства — зокрема, фінансовими, виробничими та логістичними. Саме тому управління запасами потребує системного та комплексного підходу, який враховує не лише ринкові тенденції, але й особливості конкретного виробництва, а також економічну доцільність формування запасів.

З наукової точки зору, запаси розглядаються не лише як матеріальні ресурси, а й як специфічна форма капіталу, що бере участь у відтворювальному процесі. Вартість таких активів поступово передається на готову продукцію, тим самим демонструючи прямий зв'язок між виробництвом, обігом і реалізацією. Саме тому запаси є інструментом забезпечення оборотності капіталу, що особливо важливо в умовах ринку, який швидко змінюється [4].

З фінансової точки зору, запаси — це матеріальні активи, що зберігаються на підприємстві з метою подальшого використання у виробництві, виконанні робіт, наданні послуг або продажу. Вони є частиною оборотних активів і потребують точного обліку, оскільки мають значний вплив на формування фінансової звітності підприємства, його витрати та кінцевий фінансовий результат. Відповідно до українського законодавства, запаси розглядаються у контексті бухгалтерського обліку, що визначає правила їх відображення у фінансових документах [1].

На національному рівні регламентування обліку запасів здійснюється відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9, яке містить основні вимоги до класифікації, оцінки та відображення запасів у бухгалтерській звітності. Згідно з цим стандартом, запаси класифікуються як активи, призначені для реалізації, споживання у виробничому процесі або надання послуг. Водночас, Господарський кодекс України подає запаси як ресурси, що є частиною господарської діяльності та обліковуються у складі активів на балансі.

Зіставлення національних і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку засвідчує, що МСБО 2 визначає запаси як активи, які використовуються в операційній діяльності підприємства, зокрема у виробництві, під час виконання робіт, наданні послуг або продажу. Міжнародний підхід забезпечує більшу гнучкість і універсальність у використанні терміну «запаси», що дозволяє ефективніше адаптувати облікову політику до змін зовнішнього середовища та галузевої специфіки [1].

Наукова література містить велику кількість підходів до визначення запасів. Одні дослідники акцентують увагу на їхньому матеріальному аспекті, інші — на економічному значенні або на функціональній ролі в процесі господарювання. У межах сучасних досліджень запаси дедалі частіше розглядаються як інструмент аналітичного

контролю та управління ресурсами. Вони забезпечують рівномірність виробничого циклу, мінімізують ризики зупинок через нестачу матеріалів і водночас дозволяють оперативно реагувати на зміни попиту.

Особливу увагу в обліку запасів приділяють їх оцінці. Саме правильна оцінка визначає не лише достовірність фінансової інформації, але й ефективність використання ресурсів. У бухгалтерському обліку існує кілька основних етапів, коли здійснюється оцінка запасів: при надходженні, вибутті та на дату складання фінансової звітності. Первісна оцінка залежить від джерела надходження запасів і охоплює витрати на придбання, доставку, зберігання та інші супутні витрати.

Вибуття запасів оцінюється за одним із встановлених методів, серед яких найбільш поширеними є метод ідентифікованої собівартості, середньозваженої собівартості та метод ФІФО. Кожен із них має свої переваги й обмеження, і вибір конкретного методу має відповідати особливостям діяльності підприємства. Наприклад, метод ідентифікованої собівартості є найбільш точним, але вимагає детального ведення обліку кожної партії запасів. Метод ФІФО, у свою чергу, базується на припущенні, що перші запаси, які надійшли на склад, будуть першими використані у виробництві або реалізовані [3].

На дату балансу оцінка запасів здійснюється за найнижчою з двох величин — первісною вартістю або чистою вартістю реалізації. Такий підхід дозволяє уникнути завищення активів у фінансовій звітності та забезпечує об'єктивне відображення економічної реальності.

Актуальним питанням є також класифікація запасів за різними критеріями. Їх можна поділяти за джерелами надходження, за призначенням у межах виробничого процесу або за шляхами вибуття. Крім того, в деяких галузях, наприклад, у виробництві електроніки або автомобільної промисловості, виділяються вузькоспеціалізовані групи запасів, що відповідають специфіці продукції. Такий підхід сприяє більш точному управлінню ресурсами, забезпечуючи високу оперативність і оптимізацію процесів постачання.

Оцінка запасів також тісно пов'язана з аналізом їх ліквідності. У фінансовому аспекті запаси поділяються на високоліквідні, середньоліквідні, малоліквідні та неліквідні. Така класифікація дозволяє підприємству оперативно реагувати на фінансові виклики, виявляти надлишкові або проблемні ресурси, а також оптимізувати структуру оборотного капіталу. Високоліквідні запаси швидко перетворюються на грошові кошти, тоді як неліквідні можуть стати джерелом втрат у разі необхідності термінової реалізації [5].

Критичний аналіз національних та міжнародних підходів до обліку запасів демонструє наявність певних суперечностей і потребу в подальшій уніфікації стандартів. Дослідники звертають увагу на недосконалість існуючих методів, зокрема у контексті нестабільної економіки, коли традиційні підходи, як-от метод ФІФО, можуть призводити до викривлень фінансової інформації. Також відзначається потреба в автоматизації процесів обліку, що дозволить підвищити точність і своєчасність фінансової звітності.

Надходження запасів може здійснюватися різними шляхами, що зумовлює необхідність використання різних підходів до їх оцінки. Від способу надходження залежить первісна вартість, яка, у свою чергу, впливає на правильність формування собівартості продукції та фінансової звітності в цілому. Наприклад, у випадку виготовлення запасів власними силами до їх вартості включаються витрати на оплату праці, амортизацію та інші виробничі витрати. У свою чергу, придбані матеріали враховуються з урахуванням витрат на транспортування, зберігання та інші супутні послуги [2].

Особливу увагу слід приділяти обліку руху запасів, тобто внутрішньому переміщенню, використанню у виробництві, а також вибуттю внаслідок продажу, псування чи списання. Усі ці процеси мають бути чітко відображені в бухгалтерських регістрах, оскільки неточності або затримки у фіксації операцій можуть призвести до викривлення фінансової інформації, що негативно позначиться на результатах діяльності підприємства.

Метод оцінки, який використовується під час вибуття запасів, також має істотне значення для визначення прибутку. В умовах інфляції або нестабільного ринку різні методи можуть по-різному впливати на обсяг витрат і, відповідно, фінансові показники. Наприклад, застосування методу ФІФО в періоди зростання цін часто демонструє вищий прибуток через нижчу собівартість реалізованої продукції. Натомість середньозважена собівартість забезпечує певну усередненість, але не завжди відображає актуальну економічну ситуацію. Тому вибір методу повинен не лише відповідати нормативним вимогам, а й враховувати специфіку діяльності підприємства [2].

Одним із ключових завдань обліку запасів є пошук балансу між необхідністю підтримання достатнього рівня матеріальних ресурсів і уникненням надлишкових залишків, що призводять до перевитрат і зменшення ліквідності. Надмірна кількість запасів обмежує обіг капіталу, збільшує витрати на зберігання і може спричинити втрати в разі їх морального старіння або псування. Водночас дефіцит матеріалів ставить під загрозу виконання виробничого плану, порушує договірні зобов'язання та знижує конкурентоспроможність.

Сучасні технології дозволяють оптимізувати облік і управління запасами. Впровадження автоматизованих систем контролю, цифрових платформ для моніторингу залишків і прогнозування попиту значно підвищує точність обліку та швидкість ухвалення управлінських рішень. Це особливо важливо в умовах високої динаміки ринку, коли навіть незначні затримки або помилки можуть мати суттєві наслідки для підприємства.

Загалом, фінансовий облік запасів є не лише технічним елементом бухгалтерської роботи, а стратегічним інструментом управління підприємством. Запаси впливають на собівартість продукції, рентабельність, швидкість обігу капіталу та загальну фінансову ефективність. Тому підходи до їх обліку мають постійно вдосконалюватися відповідно до змін економічного середовища, нормативно-правових вимог та розвитку інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Антонюк М. В., Крупельницька І. Г. Особливості обліку та аудиту виробничих запасів. *Інтелект XXI*. 2021. № 5. С. 36–39.
2. Височан О., Височан О., Коркішко В. Інвентаризація запасів в умовах війни. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. № 20. С. 182–189. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.21> (дата звернення: 03.04.2025).
3. Гнатюк Т. М., Шпільчак В. В. Організація фінансового обліку та облікова політика на підприємстві. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти* : матер. IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2022 р.). Ч. 1. Львів : ЛНУП, 2022. С. 276–278.
4. Гордієнко Н. І. *Фінансовий облік* : навч. посіб. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. 288 с.
5. Калінеску Т. В., Калиніченко Т. Л. Облік і аналіз фінансових результатів в сучасних умовах діяльності підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 1. С. 28–34.